

Om at forske i amagerslægter - af Birte Hjorth

Tænker man på at forske i slægter på Amager og ser på, hvilke kilder der står til rådighed, kan det hele godt se lidt håbløst ud. Jeg tænker her især på St. Magleby sogn, hvor kirkebøgerne i perioden 1640-1811 er skrevet på en blanding af hollandsk, plattysk og dansk og ofte med en alt andet end læsevenlig skrift. Og for retsbetjentarkivets vedkommende er der først noget at finde fra 1810'erne. Hvad der var tidligere, blev ildens bytte ved en storbrand i 1821. Desuden er der de mærkelige navne: Eisbrandt, Wybrandt, Sybrandt, Martjen, Tryn for blot at nævne nogle af de navneformer, man løber på i 1700-tallet. De kan godt give hovedbrud, for hvem tænker i første øjeblik på, at Cornelis og Krells kan være den samme person, eller at Martjen Jans kan være identisk med Marchen Jan Bachersdt.

Noget mere normale er forholdene i Tårnby sogn med de for slægtsforskere gængse arkivalier i nogenlunde ubrudte linier.

Men måske var det på sin plads i korte træk at gennemgå øens historie. Amager består - eller bestod - af to sogne. Mod nord helt op til Christianshavns vold Tårnby sogn med 7 landsbyer - Sundbyøster og - vester, Tårnby med kirken, Kastrop, Maglebylille, Tømmerup (m. Skelgårde) og Ullerup (m. Viberup og Raagaard) længst mod sydvest. Og på øens sydlige del St. Magleby sogn med landsbyen af samme navn, hvor kirken er beliggende, samt søfartsbyen Dragør med et købstadsagtigt præg

ST. MAGLEBY SOGN

Omkring 1520 indkaldte Chr. II en gruppe hollandske bønder med familier, for at de - med løfte om forskellige privilegier - kunne slå sig ned på Amager. Ifølge over-leveringen kom de hertil for at dyrke grøntsager til hoffet og hovedstaden. 1521 fik de papir på, deres rettigheder, men med kongens fordrivelse i 1523 kom der en del turbulens omkring deres bosættelse. Først i 1547 fik de et nyt papir på, deres rettigheder. De havde da ejendomsret til hele St. Magleby - som i de efterfølgende Århundreder kom til at hedde Hollænderbyen - men Saltholm skulle de dele med de danske bønder i Tårnby sogn. Desuden måtte de beholde deres hollandske sprog, retsvæsen og styreform under ledelse af deres selvvalgte schout - den hollandske benævnelse for en foged.

Jordbrug og mejeridrift var deres vigtigste indtægtskilde og efterhånden fik de skabt Amager om til „Københavns Spisekammer“. De kørte til torvs i hovedstaden med deres produkter to gange om ugen - og det var kvindernes bestilling at varetage selve torvehandlen. De var ikke fæstebønder, så derfor blev de efterhånden velhavende, hvilket var med til at gøre dem selvsikre i deres væremåde. At hoffet under Fr.III og Chr.V fandt fornøjelse i at overvære deres fastelavnsløjer var med til at styrke deres selvfølelse. De kaldte sig „Kongens Amagere“.

Man styrede efter gamle hollandske love, senere efter jyske lov og fra 1683 Chr. V.s danske lov. Schouten, der var valgt på, livstid og ikke havde juridisk uddannelse, var både dommer, sognefoged, skifteforvalter m.m. Som medhjælpere havde han sine 7 skeppens, der valgtes for et år ad gangen. Disse 8 mænd havde beføjelser til at ordne alle kommunale anliggender. Når der skulle laves vedtægter, sammenkaldte schouten 21 mænd, nemlig de tre sidste års 7 skeppens. Denne samling kaldtes det store råd. Det er således ret usædvanligt, at man her har et styre, der har både administrativ, lovgivende og dømmende myndighed. Domme fra Hollænderbyens ret kunne appelleres til overamtsretten, hvor amtmanden sad som overdommer. Det tilsvarende gjaldt for Tårnby birketing.

Hollænderne havde anderledes arveregler. De havde bl.a. fra middelalderlig nederlandsk ret medbragt den regel, at der var lige arveret for broder og søster, i modsætning til de skandinaviske lande, hvor en broder arvede dobbelt så meget som søsteren.

Ved at værne om traditioner, skikke og ikke mindst sprog lagde de bevidst afstand til de øvrige beboere på, Amager. Men angsten for at miste de i 1521 erhvervede privilegier har til stadighed siddet i dem. De havde en uskreven lov, at Hollænderbyen kun var for hollændere - at man ikke tolererede f.eks. en fremmed gårdmandskone.

Det amagerhollandske samfund trivedes godt, men det fik efterhånden problemer med at skaffe plads til sit fødselsoverskud. I første omgang klarede man det ved at dele gårdene. Men i 1651 fik 20 familier tilladelse til at flytte ud vest for København, hvor de grundlagde Ny Hollænderby, det senere Frederiksberg. Dette gav albuerum i en årrække, men i slutningen af 1600-tallet, hvor man var oppe på, 99 gårde i landsbyen, blev det vanskeligere for et gårdmandspar med 5-6 voksne børn at få disse placeret standsmæssigt på, en af byens gårde. Man ønskede jo at blive boende i Hollænderbyen, for det var kun her, at privilegierne og de favorable vilkår eksisterede. Da der kun var et af børnene, der kunne overtage

fødegården, måtte de andre Søskende prøve at gifte sig til en gård, og når det ikke lykkedes, måtte de søge andre steder hen. Der var mange unge, der i begyndelsen af 1700-tallet bosatte sig i Dragør, og der var sågar dem, der giftede sig i Tårnby og fæstede en gård her. Når det siden er sagt, at hollænderne ikke giftede sig med folk fra Tårnby sogn før i 1759, hvor schouten ægtede en fogeddatter fra Sundbyvester, har det altså ikke sin rigtighed. Dette ægteskab var derimod det første, hvor den udensofske part fik lov at bosætte sig i St. Magleby.

Det specielle amagerhollandske sprog - en blanding af hollandsk og plattysk anså de som et bolværk mod omgivelserne. At myndighederne i 1735 indsatte en dansk præst til glæde for den dragørske befolkning, der også søgte kirken, blev opfattet som en fornærmelse og udløste chikanerier mod den arme præst. I 1811 måtte de dog give afkald på dette selvgjorte sprog som kirke- og skolesprog, ligesom man i 1822 måtte gå med til at opgive det 300 år gamle schoutstyre og lægge sig ind under Amager Birk sammen med Tårnbys befolkning.

Således smuldrede amagerhollændernes privilegier og oprindelige kultur, og i 1800-tallet havde man kun fastelavnstraditionerne, navneskikken og de flotte amagerdragter tilbage. I dag festligholdes fastelavnen stadig, akkurat som den er blevet det i mange år. Og i St. Magleby møder man fortsat personer med navne som Crilles, Dirch, Theis, Neel, Agth og Marchen. Amagerdragterne er derimod gået af brug i løbet af 1800-tallet, men mange dragter ligger dog stadig rundt omkring i skuffer og skabe, og ved højtidelige lejligheder kommer de frem.

Allerede i middelalderen var Dragør kendt af omverdenen. Her var en international markedsplads for hanseatiske købmænd, der kom hertil hvert år fra august til oktober for at handle og købe de sild, der var så rigeligt af i Øresund. Men sildeeventyret ophørte og dermed også handelslivet. Tilbage blev kun nogle få fiskere, der blev bofaste i små lerklinede huse langs stranden.

Til St. Magleby -2 km fra Dragør - var i mellemtiden ankommet disse hollændere. De var dygtige og stræbsomme folk, som kunne mere end at dyrke grøntsager. De kunne også fange ål og sejle, og det er formodentlig dem, der omkring 1600 har anlagt havnen i Dragør, hvorfra de udskibede heste og saltede ål samt førte deres kreaturer til og fra Saltholm. Hollænderne lagde også Dragør ind under deres hollandske styre. To familier fra St. Magleby bosatte sig på de to gårde, der lå i Dragør, og herfra rekrutteredes i mange år byens fogder. Men efterhånden fik dragørerne hånd i hanke med styring af deres egne anliggender. Byen blev indtil 1910 styret af en foged, der sad på livstid, og fire by-forstandere, der valgtes for et år ad gangen, senere for 4 år ad gangen.

Fra slutningen af 1600-tallet skete der en massiv indvandring til Dragør. Der kom mange skåninger, som ikke ville være svenskere, efter at Danmark i 1658 havde måttet afstå Skåne til Sverige. Efter den skånske krig i 1670'erne kom de som en jævn strøm. Der kom også mange hollændere fra den efterhånden overbefolkede St. Magleby. I begyndelsen af 1700-tallet var der groft skønnet en hollænder i halvdelen af Dragørs huse - og her tænkes kun på gifte etablerede folk, ikke ugifte tjenestefolk. Størsteparten af dem var kvinder, men det var vel også lettere for en pige at omstille sig til at blive sømandskone end for en ungersvend at skifte om fra at pløje jorden til at pløje søen. Det var vist nok også attraktivt at gifte sig med en gårdmandsdatter fra St. Magleby, for hun kunne ved arv bringe jord med sig ind i ægteskabet. Jord var nemlig den store mangelvare for Dragørs beboere.

Herefter voksede byen støt og udviklede sig gennem de næste to hundrede år til en driftig søfartsby. En stor del af mændene ernærede sig ved at sejle brænde og korn fra de forskellige provinsbyer til København. Andre tjente penge ved at lodse skibe gennem den smalle sejlrende Drogden. Dragør tjente også gode penge på at yde bjergningshjælp til de skibe, der ikke sjældent gik på grund uden for sejlrenden. Gennem hele 1700-tallet og en stor del af 1800-tallet blev byens offentlige udgifter finansieret af disse bjergningsindtægter. Dragør var i en periode Danmarks næststørste søfartsby med 92 hjemmehørende sejlskibe.

I slutningen af 1800-tallet gik det stærkt tilbage for Dragør på grund af sejlskibenes ophør. De moderne dampskibe udkonkurrerede Dragørs gamle sejlskibsflåde og bevirkede tillige tilbagegang for lodseri og bjergningsvæsen. I dag har Søfarten ingen betydning for Dragør.

ARKIVALIER De med * markerede kildegrupper findes i kopi på Dragør Lokalarkiv (DL)

Landsarkiv:

Sognekald: St.Magleby kirkebøger* 1640 ff., Dragør kirkebøger* 1886 ff.
Retsbetjente: ~~Schoutembedet (-1821):~~ Justitsprot.* 1809 f., justitsdok. 1817 f., politiprot.* 1810 f., skøde-& panteprot.* 1814 f., Skifteprot.* 1812 f., skiftedok. 1817 f., 1813 f., auktionsprot.

Amtsarkiv: Amager birk (1822-) (fælles m. Tårnby sogn): Justitsprot.* 1822 ff., Justitsdok. 1822 ff., politiprot. 1822 ff., dompro!. 1822 ff., skøde-& panteprot.* 1822 ff., realreg.* ca.1850 ff., skifteprot.* 1822 ff., skiftedok. 1822 ff., auktionsprot. 1822 ff.
(fælles m. Tårnby sogn): Overamtsrettens pro!.* 1663-1776, do. sager 1773-1819, brandtaksationer 1793-1800, breve fra div .embedsmænd 1673 ff., breve fra schout og birkedommer i Tårnby 1770-1818.
(DLA har kopi af mange af disse breve, som ofte drejer sig om interne trakasserier og div. bønsskrifter).

Sjæll.s stiftamt: Brandtaksationer 1761-87.

Branddirektorat: Brandforsikrings*- og taksationsprot.* 1800-70.

Dragør byfor- ca.1700-1910) Div. protokoller og regnskabervedr. byens 5 kasser og bjergningsvæsenet, indg.breve, vedtægter o.l. . *standerskab:*
(DLA har kopier af en stor del af dette arkiv).

HF.Kiærs sml.: Kartotek* (21.000 sedler) over befolkningen i St.M. og Dr. (1640-ca.1830). Oplyser dåb, mange søfolk fra Dragør.
vielser og ofte død. Tilføjet oplysninger fra marinens arkiv vedr.
Efterslægtstavler* over mange slægter i St.M. og Dr.
For folketælling 1801 findes anetavler for alle St.M.-husstande og for 177 Dr.-husstande.

Rigsarkiv: Folketællinger* 1787-, Oeders efterretning* 1771, div .skattemandtaller* indrulleringsdistr. sørulle* 1705, do. aparerulle* 1740-ca.73. Søruller 1802 ff. Sjællands

DL

Div. erhvervs-, forenings- og privatarkiver.
Kommunearkiv m. bl.a. skoleprot. 1833 ff. og bjergningsprot. 1830 ff.
Brandforsikrings- og vurderingsprot. 1870 ff.
Transskription af St.Magleby kirkebøger 1640-1811.
Alfab. transskl. af Aparerulle 1740-ca.73 (dækker m. 946 indførslerca.90% af Dragørs mandlige befolkning. Heri også enkelte personer fra Tårnby). Register til sørulle for Dragør 1802.
Manuskript af Crilles Petersen: „Hollænderbyen omkring år 1700“ -et forsøg på at udarbejde beboerlister for alle ejendomme i perioden ca.168Q-ca.1750 -med mange personoplysninger.
Manuskript af Birte Hjorth: „Udvandreme“ -personoplysninger vedr. ca.100 amagerhollændere, som i første halvdel af 1700-tallet flyttede til Tårnby sogn.
DLA har udgivet transskription af 6 folketællingslister for St.Magleby sogn med person- og adresseregister, nemlig: 1787 (1987), 1801 (1988), 1834 (1989), 1840 (1990), 1845 (1991) og 1850 (1992).

TÅRNBY SOGN

Befolkningen i Tårnby sogn - danskebyerne - var fæstebønder under kronen og sorterede dermed under amtsforvalteren og amtmanden for Københavns amt. Retsligt udgjorde sognet et birk Tårnby birk, med en kgl. udnævnt birkedommer. Fra 1822 dannedes Amager birk af Tårnby birk og schoutembedet i St. Magleby. Nok var bønderne i Tårnby sogn fæstebønder, men de var ikke vornede og hverken underkastet landmilitær eller stavnsbånd. De havde også arvefæste og midt 1700-tallet overgik de til selveje. Der skete dog en stærk opsplintning af gårdene, nok grundet i en befolkningstilvækst. Desuden blev en del af jordene til gårdene bortsolgt til hollænderne i St. Magleby.

Bønderne i danskebyerne overtog mange kulturelle træk fra deres naboer i syd. De lærte sig grøntsagsdyrkning og sad side om side med dem og solgte deres produkter inde på de københavnske torve. De fik samme arveregler som hollænderne - at broder og søster arvede lige. De kopierede hollændernes fastelavnsskikke og man skulle kigge godt efter for at se forskel på de to befolkningsgruppers klædedragter - men der var forskel.

Kastrup udviklede sig fra midten af 1700-tallet til en industriby med anlæggelse af kalkværk teglværk, fajancefabrik og senere glasværk. Sundbyerne blev også præget af industri, men først løbet af 1800-årene. Her skete en kolossal befolkningstilvækst af mennesker, der flyttede ud fra den overbefolkede hovedstad. Dette bevirkede, at Sundbyerne i 1896 udskiltes fra Tårnby kommune og bleven selvstændig kommune, for dog allerede i 1902 at blive indlemmet i Københavns kommune. Den stadigt voksende lufthavn har med årene opslugt hele Maglebylille samt Store dele af Kastrup og Ullerup. Og på det sidste har de nye landanlæg til den kommende Øresundsbro snuppet et godt stykke af den gamle Tårnby landsby.

ARKIVALIER	De med* mærkede kildegrupper findes i kopi på Tårnby lokalhistoriske Samling	(TSL)
Landsarkiv:		
Sognekalder:	Tårnby kirkebøger ¹⁶⁷⁶ - Sundby kirkebøger 1878 ff. (begr. 1872 ff.)	
Retsbetjente:	Tårnby birk (-1821): Tingbøger (justitsprot.) 1623 ff. (m.lakuner), justitsdok. 1720 ff., politiprot. 1743 ff., pantebøger ¹⁷⁴⁶ ff., auktionsprot. <u>Amager birk:</u> se under St. Magleby sogn.	1697 ff.
Amtsarkiv:	se under St. Magleby sogn.	
Amtstuearkiv:	Skifteprotokoller: Ridefoged ¹⁶⁵⁹⁻⁷² , amtsforvalter ¹⁶⁹²⁻¹⁸³⁶ fæsteprot. ¹⁶⁹²⁻¹⁸³⁶	1633-1716
Branddirektorat:	Brandforsikrings- og taksationsprot. 1800-70.	
H.F.Kiærers sml.:	Kartoteker ¹⁶⁷⁶⁻¹⁸¹⁴ over vielser i Tårnby sogn Kartoteker ¹⁶⁷⁶⁻¹⁸¹⁴ over skifter i Tårnby sogn ca. 1650-1787. „Beboere i Tårnby sogn på Amager 1676-1787“, bdl-II ¹⁶⁷⁶⁻¹⁷⁸⁷ -beboerfortegnelser by for by over alle gårde samt alfabetiske optegnelser over husmænd.	
Rigsarkiv:	Folketællinger ¹⁷⁸⁷⁻ , Oeders efterretninger ¹⁷⁷¹ , div. skattemandtaller fra begyndelsen af 1700-tallet. Søruller 1802 ff. (for 1700-tallet findes en del personer under Dragørs indrulle ring).	1600- og
TLS	Div. erhvervsarkiver, foreningsarkiver, privatarkiver. Transskription af Tårnby kirkebog 1676-92. Registre til folketællingerne 1855, 1890 og 1901.	

LITTERATUR

Der er gennem årene udkommet en del litteratur om Amager. Her er blot medtaget de væsentligste, som indeholder personal- og kulturhistorie og derfor kan have værdi for slægtsforskere.

Abrahamsen, Povl og Gunvor Petersen: Historiske huse i Dragør, 1979. Antoniewicz, Wilhelm von: Slægten Bacher i Tårnby sogn, 1941. Antoniewicz, Wilhelm von: Slægten Backer fra St. Magleby, 1943.

Dirchsen, Jan: Hollænderbyen og dens mennesker, 1982. Frandsen, Karl-Erik: Tårnby landsby, 1989.

Hjorth, Birte: Fastelavn i Hollænderbyen, 1986.

Hjorth, Birte: Skibsreder H.N. Jeppesen fra Dragør, 1989.

Hjorth, Birte, Lisbeth Møller, Dirch Jansen: Amagerdragterne - deres historie og brug, 1996.

Holm-Petersen, F. og Kaj Lund: Sømænd og skibe fra Dragør, 1978.

Jansen, Inger Kjær m.t.l.: Til Ullerup -landsbyliv og bygningsregistrant, 1994.
Nicolaisen, Chresten: Amagers Historie I-III, 1907-15.
Otzen, Inger Kjær: Fra Vugge til grav - Tårnby kirke 800 år, 1986.
Petersen, Gunvor: Dragør Lodseri 1684-1984, 1984. Riber, Hermann: Hollænderbyens bomærker, 1975.
Walløe, Regnar: Blaeserne fra Dragør, 1993.
Walløe, Regnar: Blichmann-slægten fra Dragør, 1988.
Walløe, Regnar: Efterslægt samt anetavle over Christoffer Andersen Walløe og Neel Pietersdt.
Walløe, Regnar: Riber-slægten fra Dragør, 1987. Walløe, Regnar: Schmidt fra Dragør, 1994.

